

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ HEIMWEH / ТУГА ЗА БАТЬКІВЩИНОЮ

У статті йдеться про особливості емоційного концепту HEIMWEH, про людські чинники, які можуть викликати це почуття. Окрім того, визначено ознаки, якими наділений зазначений концепт та встановлено центральні компоненти взаємозв'язку концептів HEIMWEH та HEIMAT.

Ключові слова: концепт, емоція, почуття, антропоцентризм, ознака, елемент, фактор.

Антропоцентричний підхід до вивчення мовної моделі людини є одним з найважливіших напрямів сучасної науки про мову. Антропоцентрична переорієнтація лінгвістики засвідчує зміну пріоритетів, а також перехід від лінгвістичного структуралізму, де в центрі уваги була мовна форма, яка не розглядалася у зв'язку з різними аспектами буття людини, до антропоцентричної лінгвістики, що розглядає мову в безпосередньому зв'язку з індивідуумом. Антропоцентрична парадигма сучасного мовознавства підкреслює визначну роль людини, яка є суб'єктом та об'єктом наукових досліджень. Антропоцентризм як особливий принцип дослідження полягає в тому, що наукові об'єкти вивчаються передусім з точки зору їх ролі для людини, їх призначення в життєдіяльності людини, їх функції для розвитку людської особистості та її вдосконалення. Антропоцентричний підхід проявляється в тому, що саме людина стає точкою відліку при аналізі тих чи інших явищ, що саме людина задіяна в цьому аналізі, визначаючи при цьому його кінцеві цілі та перспективи [1; 2; 3; 4; 5].

Одним з основних напрямів, який сформувався в межах антропоцентричної парадигми є когнітивна лінгвістика. В її основу покладено перехід до глибинних знань, який базується на вивченні предметно-пізнавальної діяльності людей, процесів сприйняття та мислення, репрезентованих та систематизованих певним чином у ментальних структурах. У межах когнітивної лінгвістики мову розглядають як загальний когнітивний механізм, когнітивний складник тієї інфраструктури мозку, яка відповідає за мовні прояви людського мислення. Саме мова відкриває доступ до когнітивного світу людини, якого ми не бачимо, до структур її свідомості [5].

Останнім часом все більш актуальним стає вивчення проблеми взаємозв'язку мови та емоцій. Емоції виступають мотиваційною основою свідомості, мислення і соціальної поведінки. Вони є різновидом людських пристрастей, які пронизують всі сфери життя людини і відображаються на всіх рівнях мови.

У сучасній лінгвістиці емоції розглядаються з точки зору семіотики та комунікації. Це означає, що до уваги береться досвід не окремо взятого суб'єкта, а міжсуб'єктний досвід, який виникає в процесі комунікації і маркується спеціальними вербальними та невербальними знаками. Багато наукових досліджень торкаються теорій та семіотики емоцій, їхньої концептуалізації та вербалізації. Серед цих

досліджень виділяються емоційні концепти, ядром яких виступають базові емоції, які утворюють власні «концептуальні предметні галузі», утворюючи цим самим емоційну картину світу [7, с. 40]. До таких концептів відносимо концепт HEIMWEN / ТУГА ЗА БАТЬКІВЩИНОЮ. До цього часу не було спроб дослідити зазначений концепт на матеріалі німецької мови, тому метою нашої статті є дослідження особливостей емоційного концепту HEIMWEN/ТУГА ЗА БАТЬКІВЩИНОЮ в німецькомовній картині світу. Концепт HEIMWEN / ТУГА ЗА БАТЬКІВЩИНОЮ є універсальним та має загальнолюдську значимість. Кожен універсальний концепт викликає в окремій лінгвокультурі різні переживання, різні асоціації, різні образи, різні оцінки. Концепт HEIMWEN / ТУГА ЗА БАТЬКІВЩИНОЮ належить до емоційно-телеономних концептів. Він відбиває сенс життя людини, представляючи собою щось цінне та дороге або навіть найдорожче для неї. Звичайно, ця цінність є для різних людей різною. Емоційно-телеономні концепти є загальнолюдськими феноменами з найбільш яскраво вираженим ціннісним складником (надцінність) [6, с. 89]. Сама ж емоція туги за Батьківщиною піддається градації за ступенем інтенсивності, що супроводжується різними психосоматичними симптомами в комплексі з іншими емоційними станами (страх, нудьга, спогади, розчарування, депресія та ін.). Туга зумовлюється і культурними традиціями, і біологічною природою людини. Туга за Батьківщиною є почуттям, яке відоме для багатьох людей німецької культури, а це означає що кожен має своє певне уявлення цього почуття, виходячи з свого досвіду чи уяви про те, як воно може проявлятися. Опис проявів цієї емоції дуже сильно варіюються, вони сягають простору, який охоплює нудьгу за уявним предметом і аж до болісної втрати рідного оточення. Це відчуття в цьому випадку пов'язане з поганим фізичним станом людини. На виникнення цієї емоції, цього почуття впливають соціальні, просторові, ситуативні, часові та ін. фактори. Під «соціальною категорією» розуміємо «спільноту / Gemeinschaft», до якої належать традиції (Traditionen), звичаї (Bräuche), ритуали (Rituale).

Ознаками емоційного концепту HEIMWEN є [**Geborgenheit**], [**Geborgensein**] (відчуття захищеності). В енциклопедії Brockhaus знаходимо таке тлумачення: «Особливо в німецькій мові слово Heimweh включає в себе душевну прив'язаність до домашнього кутка – захищеність» [8, с. 316]. Або ж О. Кюлер зазначає в «Staatslexikon»: «Батьківщина – вкрай мала, тому що вона лише modi[...] відкривається для довірливості, коли люди, які живуть в ній, можуть знати, що вони захищені» [9, с. 56]. З наведеного визначення випливає ще одна емоційна ознака [**Vertrautheit**] (близькості, довірливості). Зрозуміло, що людина, покинувши через якісь причини рідну домівку, почуває себе депо в небезпеці. Саме через це варто виділити [**Sicherheit**] (безпеку) як ще одну ознаку емоційного концепту HEIMWEN. К. Лоренц пише: «dass wir alle unterschätzen, wie sehr uns dauernd die Angst im Nacken sitzt und wie sehr wir uns nach Sicherheit sehnen! (що ми всі недооцінюємо, що нас тривалий час переслідує страх і наскільки сильно ми сумуємо за безпекою)». Це відчуття знає кожен і відчуває кожен, коли знаходиться на чужині та сумує за чимось рідним, усвідомленим, за знайомим з дитинства ландшафтом, за обличчям друга. Коли людина з цим зустрічається знову, вона почуває себе в безпеці, «*man fühlt sich zu Hause*» (почуваєш себе вдома) [10, с. 263]. Виходячи з цитованих тлумачень, мож-

па говорити про взаємозв'язок концептів HEIMWEH та HEIMAT і виділити центральні елементи цих концептів:

- абстрактні поняття (емоції): *Geborgenheit, Vertrautheit, Sicherheit, Zugehörigkeit, Anerkennung*;

з.В. *Wenn der Jodlerklub Pilatus singt, brennt die Sehnsucht in unsern Herzen, die Sehnsucht nach Wärme, Süden.... Jodellieder wecken Heimweh nach Geborgenheit und Heimat. Wo ist Ihre Heimat, wo fühlen Sie sich zu Hause* [11].

- смакові, оптичні та акустичні фактори: *Geruch, Ceschmack, Geräusch, Anblick eines Gegenstandes oder einer Person; Melodie eines Liedes, Namensnennung*;

з.В. *Wenn Sie durch die Welt reisen, dann singen Sie aber deutsche Lieder. FISCHER: Wenn ich auf Deutsch singe, dann vor deutschen Auswanderern, die in der ganzen Welt zerstreut sind. Es ist Heimweh, die Erinnerung an ihre Kindheit, die sie mit den Volksliedern verbinden. Ich mache ihnen damit eine Freude* [16].

- природні та ландшафтні фактори(символи): *Wald, Gebirge, Fluß* тощо;

з.В. *Ich hab Heimweh nach der Insel, nach der Sonne und dem Meer; denn nur hier bin ich zu Hause und ich komme immer wieder her* [12].

- просторові фактори: *Geburts- und Elternhaus, Wohnung, Haus, Ort (Geburtsort, Dorf, Stadt), Landschaft, Region, Deutschland*;

з.В. *«Ich stamme aus einer Großfamilie. Da reichte das Geld halt nicht aus, um alle Mäuler zu stopfen. So wurde ich als kleines Mädchen zu einer Familie im Emmental verdingt. Ich litt unter grauenhaftem Heimweh. Zu allem Elend hatte ich auch noch meine Lieblingspuppe zu Hause im Thurgau vergessen. Am Abend betete ich deshalb zum Heiland: Bitte lass mich später ein Puppenhaus mit ganz vielen Puppen haben»* [15].

- звичаї, традиції, ритуали: *Karneval, Oktoberfest, Weinachten* тощо;

з.В. *Den Karneval habe wir immer passiv über uns ergehen lassen. Ein wenig verkleidet, Samstags, Sonntags und Montags jeweils einen Zug angesehen, Kamelle gesammelt, etwas gegessen und getrunken. Dieses Jahr haben wir uns weder den Zug am Samstag in Köln angesehen, noch den am Sonntag im Erftkreis. Als ich dann aber im Fernseh die Übertragungen aus Köln sah, da bekam ich doch ein wenig - sagen wir mal - Heimweh* [13].

- соціальні фактори: *Mutter, Familie, Verwandtschaft, Freunde, Nachbarn, Gemeinde, Vereine, Kirche, Kirchturm, Kindergarten, Schule, Arbeitsplatz, Verbände, Gewerkschaften, Parteien*.

з.В. *Plötzlich überfiel ihn ein Heimweh nach dem Freund; und auch die Hoffnung, dass es noch möglich sei, den Doktor zu retten!* [14].

Поняття *Heimweh* визначається як почуття, яке виникає тоді, коли хтось знаходиться дуже далеко від своєї рідної Батьківщини і ця розлука є для нього дуже болючою. Ті люди, які щось пережили або переживають, мають своє індивідуальне поняття про те, що вони переживають чи пережили. Це пережите виливається знову у велику варіацію симптомів від «гірко-солодкого почуття» через холоднечу в почуття аж до психосоматичного захворювання.

У людському онтогенезі поряд з генетичними передумовами важливу роль відіграє також і культурно-історичний розвиток, який зумовлює соціально-економічні умови життя. Вже в перші два роки життя дитина навчається збирати складні

пізнання про живий і неживий світ. Дитина тренує манери поведінки в певному соціумі, навчається заводити дружбу. Виникає комунікація, в якій індивід знайомиться з іншим партнером. Знайомство означає накопичення досвіду, а це означає те, що робить *«keine Mutter zu meiner Mutter (мамір мою мамір'ю), einen Menschen zu meinem Freund (людину моїм другом), einen Ort zu meinem Heimatort (якесь місце мою рідною домовікою)»*. Із знайомства та досвіду як результат отримуємо вищепозначану ознаку **[Vertrautheit]**, у свою чергу «Довірливість створює неповторимість і саме вона може стати міцним зв'язним елементом» [10, с. 398]. «Einzigartigkeit / неповторимість» зумовлює почуття відповідальності й належності, а це дає можливість ідентифікації. Виходячи з цього можна пояснити виникнення основних потреб у Geborgenheit / захищеності, Vertrautheit / довірі, Zusammengehörigkeit / приналежності та Identität / ідентифікації, які виступають головними елементами емоційного концепту HEIMWEN. Простежити динаміку розвитку концепту HEIMWEN та встановити інші ознаки, які наповнюють цей концепт і буде перспективою наших подальших досліджень.

Література

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды : у 2 т. / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – Т. 2 : Интегральное описание языка и системная лексикография. – 1995. – 767 с.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – [2-е изд., испр.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
3. Вежибицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежибицкая. – М. : Русские словари, 1997. – 416 с.
4. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецких и русских лингвокультурах Н. А. Красавский. – Волгоград : Перемена, 2001. – 495 с.
5. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знания о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. Приходько А. М. Концепты та концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
8. Brockhaus Enzyklopädie. – Bd. 8, Wiesbaden, 1963. – S. 316.
9. Köhler O.: Heimat, in Staatslexikon, Bd. 4, Freiburg, 1959, Sp. 56-59, hier Sp. 56f.
10. Lorenz K. : Die Rückseite des Spiegels. Der Abbau des Menschlichen, München
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
www.refluzern.ch/stadtluzern/detailneu.php?lstsparte=10g&sub=10s&ev_id=884
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lyricsmania.com/heimweh_nach_der_insel_lyrics_peter_wackel.html
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.schumaenner.de/03c198a00010a3d0f/index.html
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/4264/7>

15. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/web-app/ A99/OKT.70764> St. Galler Tagblatt, 09.10.1999, Ressort: TB-SG (Abk.); Vierzehn Puppen und ein Jackpot.

16. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ids-mannheim.de/cosmas2/web-app/ M03/FEB.09072> Mannheimer Morgen, 11.02.2003; «Beim Singen und Flachsen fallen Mauern»

Blyzniuk L. M. Peculiaritis of emotional HOMESICKNESS concept

The article deals with the concept Homesickness, namely with the peculiarities of this emotional concept. Moreover human factors that cause this emotion are also highlighted. Besides the peculiarities and prior/central components of coexistence between the concepts Homesickness and Homeland are distinguished and determined.

Key words: concept, emotion, felling, anthropocentrism, peculiarity, element, factor.

Близнюк Л. Н. Особенности эмоционального концепта HEIMWEH/ТОСКА ПО РОДИНЕ

В статье идёт речь об особенностях эмоционального концепта HEIMWEH, о человеческих факторах, которые могут вызывать это чувство. Кроме того определяются признаки, которые присущи этому концепту и устанавливаются центральные компоненты взаимосвязи концептов HEIMWEH/HEIMAT.

Ключевые слова: концепт, эмоция, чувство, антропоцентризм, признак, элемент, фактор.